

Eredmények és feladatok a székelység néprajzkutatásában

(VÁZLAT)

Orbán Balázs A Székelyföld Leírása századik
és a Székely Múzeum kilencvenedik
évfordulója alkalmából

A néprajz a hagyományos népi műveltséget tanulmányozza az egyetemes emberi kultúra születésének, fejlődésének, helyi (nemzeti, táji) változatai kialakulásának és mibenlétének meghatározása céljából. Ebből következik, hogy a néprajzkutatásban különös jelentősége van az elszigeteltebb és így hagyományörzőbb tájaknak, a földrajzi, gazdasági, nyelvi vagy etnikai peremterületeknek.

Az egyetemes néprajzi kutatásnál előnyben részesített tájak az európaiak által „felfedezett” s így az európai civilizációtól is mentesebb világrészek, a periférikus tájakon lakó természeti népek. A magyar néprajzkutatás szempontjából viszont a nyelvterület peremvidékeinek van elsőrendű jelentősége. Egyik ilyen peremtáj, kelet felé, a dombokkal-heggyekkel szabdaltnak, századokon át közigazgatásilag is különálló Székelyföld, hol a magyarság számos régi, másutt már újabb kultúrrétegek fedte etnikai elemet őrzött meg vagy fejlesztett tovább a népi kultúra magasabb szintjeire. Így értékeli a székelység népismereti kutatásának jelentőségét már száz év előtt Orbán Balázs (1.3), és azóta is nagyszámú, köztük több neves kutatónk — Vikár, Bartók, Kodály, Cs. Sebestyén stb. — kezdte épp a székelység közt gyűjtőmunkáját.

A sajátos székely szokásokról azonban már a népismeretnek önálló tudományként való megjelenése előtti évszázadokból is maradtak ránk néprajzi értékű feljegyzések: a XII—XVI. századi krónikában, a XVII—XVIII. századi emlékirásokban s főleg a XIX. század első felében divatozó útleírásokban.

1. A középkori magyar krónikákban a székelység a magyar törzsrendszer legtörökösebb s még akkor is harcos pásztor nemzetségeiként jelentkezik. Heltai krónikájában (1575) Mátyás király Moldovában is találkozik székelyekkel, Nagy Szabó Ferenc Memorialéja szerint Bocskai seregében „harisnyás” székelyek harcolnak. A marosvásárhelyi Borsos Sebestyén és Nagy Szabó feljegyzései számos más székely néprajzi vonatkozású adatot is tartalmaznak. A XVII. századi székely lakás-, táplálkozás- és öltözetmódra, házassági és vendégeskedési szokásokra Apor Péter *Methamorphosis Transsylvaniae* c. emlékirásában ta-

lálunk bőségesen adatokat. Az 1718. évi éhínség okairól, a háromszékiek ekkori szenvedéseiről és tömeges moldovai kivándorlásáról Bod Péter *Önéletírásából* értesülünk. Egyik késői emlékirónk, Újfalvy Sándor, már a reformkor szellemében ismerteti a háromszéki mezőgazdaság és társadalmi élet maradiságait.

A reformkori útleírások célja a honismertetés lévén, ezek éppen bővelkednek népismereti adatokban. A XVIII. század végén a Székelyföldön is átutazó Teleki Domokos az udvarhelyszéki telket, lakást és a háromszéki földművelést ismerteti, Kőváry László Székelyhon c. munkájában (1842) a nép életmódjára és foglalkozásaira vonatkozó megfigyeléseket tesz. Az 1848 előtti (*Erdélyi Híradó*, *Nemzeti Társalkodó*, *Vasárnapi Újság*, *Múlt és Jelen*, *Hon és Külföld*) és a század közepe táján megjelent időszakai sajtó (*Kolozsvári Közlöny*, *Erdélyi Múzeum*, *Erdélyi Gazda*, *Korunk*, *Kelet* stb.) ugyancsak számos útleírást közöl, részben székelyföldi néprajzi megfigyelésekkel.

A reform-eszmék hódításával és a Habsburg-ellenes nemzeti mozgalommal magyarázható a nép, ennek élete, hagyományos kultúrája és szellemi értékei iránti egyre fokozottabb érdeklődés. Ennek eredményeként az 1848—1849-es forradalom körüli években megszületnek az első magyar néprajzi művek is, melyek sorában kimagasló helyen áll Kriza János székely Vadrózsái (1863) és Orbán Balázs népismereti gyűjtése. (*A Székelyföld Leírásában*. 1868—1873).

Orbán Balázs munkássága és műve hatására születik meg a székely néprajzkutatás másik forrásértékű műve, a Kozma Ferencé (*A Székelyföld Közgazdasági és Közművelődési Állapota*, 1879), jönnek létre az első székely múzeumok is: 1875-ben a marosvásárhelyi Iparmúzeum, 1879-ben pedig a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum. Utóbbinak gazdag néprajzi gyűjteménye alapja lett a székely népművészeti kutatásnak.

2. Eme előmunkálatok és megvalósítások után érkezett el az ideje, hogy a néprajzkutatást immár hivatásos szakemberek vegyék át és végezzék a kor tudományos szintjén. Az új korszak első évtizedeit jellemzi a dilettáns kép-

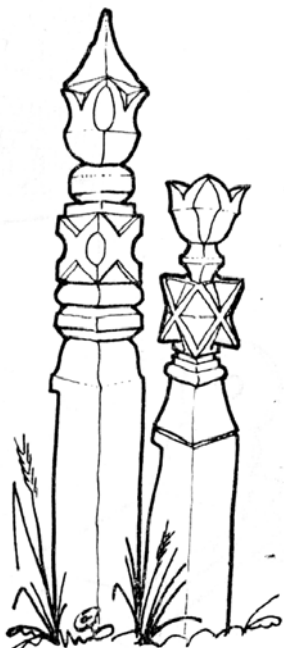
zelgőkkel és nacionalista sarlatánokkal való harc és leszámolás. E téren fontos eredmény volt a székelység történetével foglalkozók egész sorát (Benkő J., Kállai F., Kőváry, Dósa D., Szilágyi S., Szabó K. stb.) megtévesztő ún. Csíki Székely Krónika hamisítvány voltának bebizonyítása Nagy Géza által (1866). A legjobb erdélyi magyar tudósok — Szinte L., Győrffy I., Viski K. s mások — viszont Huszka József sepsiszentgyörgyi rajztanár székely-székita-szaszszanida-hindu „elméletről” s az iparművészetben erre épített „nemzeti styl” alaptalanságát és ferdeségeit mutaták ki, megküzdve egyúttal a Huszka-féle turánisták nacionalizmusával is.

Természetesen a nacionalista dilettantizmussal szembeni siker alapa csakis a fokozott és szakszerű kutatás lehetett. E szempontból is nagyjelentőségű Herrmann Antal kolozsvári tevékenysége, ki 1898-tól a néprajz egyetemi előadója, az Erdély Népei c. folyóirat szerkesztője és az Erdélyi Táj- és Néprajzi Múzeum szervezője, majd igazgatója. Herrmann az erdélyi néprajzkutatásnak szakembereket nevelve intézményt és közlési lehetőséget teremtve a Székelyföldre is gondolt: biztatására több kutató, köztük Jankó János, Kovács G., Seprődi J., Harmath L., Vikár B. és Viski K. kezdte itt gyűjtőmunkáját. A századfordulótáji székelyföldi gyűjtők közül Kodály és Bartók népzenei, Szinte G. népi építészeti és Sztripszky H. ösfoglalkozási kutatásai emelkednek még ki módszerességükkel. A század elején jelenik meg Malonyay Dezső hatalmas kötete a székely népművészetéről, amely egyben a Székely Múzeum népművészeti gyűjteményeiből máig egyedüli bemutatató.

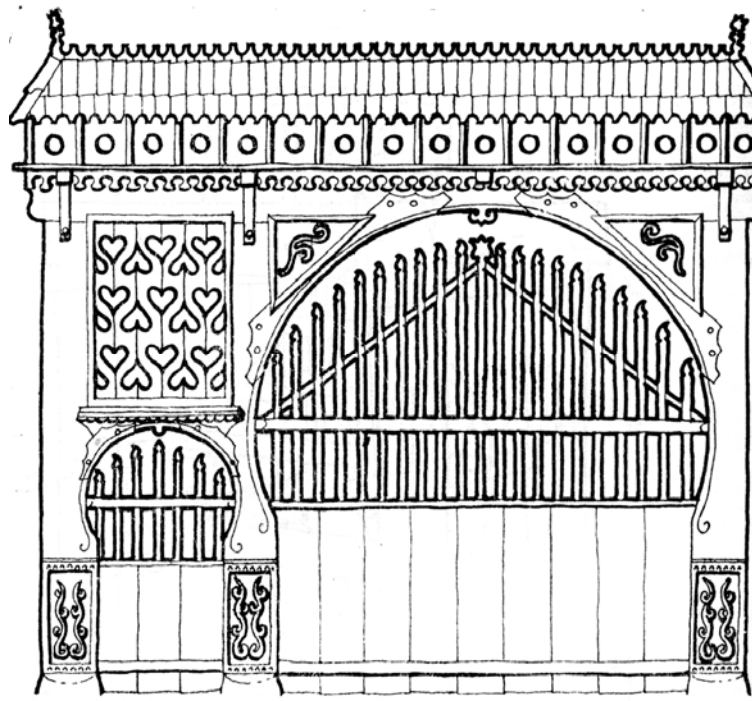
3. A két világháború közötti években, kutatói utánpótlás és szakfolyóiratok híján az erdélyi magyar néprajzkutatást egyes jószándékú tanárok egymástól elszigetelt önkéntes adat- és tárgygyűjtése jellemzi. A székelyföldi gyűjtők cikkeinek egy részét az Erdélyi Múzeum, az Erdély, és főként a székelyudvarhelyi Bányai László Székelység c.

Férfiöltözék, Udvarhelyszék

Kopjafák, Udvarhelyszék

Galambdúcos kötöttkapu. Csík

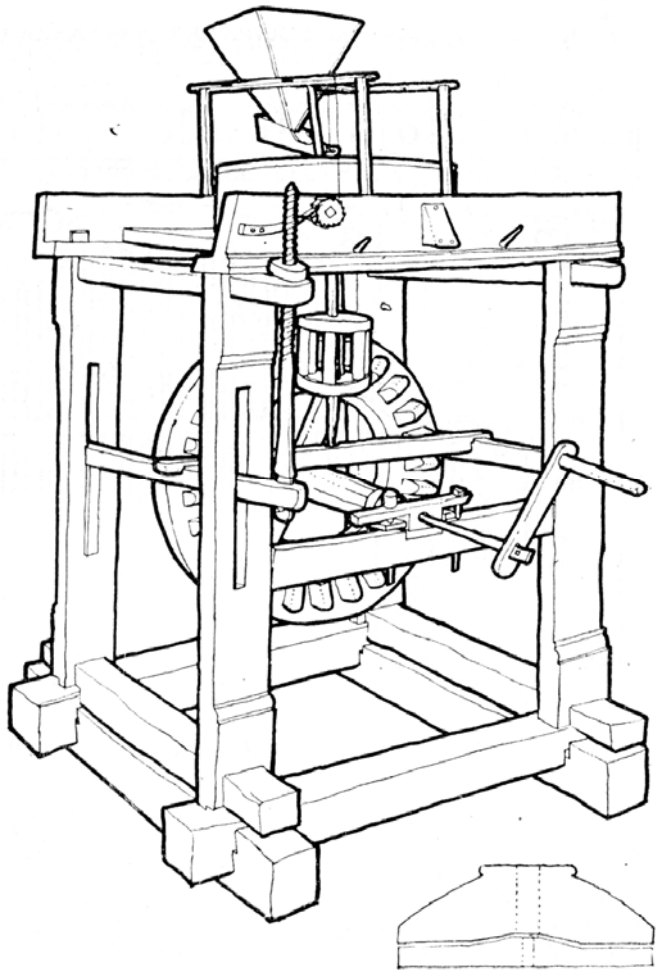
lapja közli. Maradandó értékű Haáz R. itteni és Vámszer G. csíkszeredai múzeumszervező tevékenysége (első székely tájmúzeumok!). A Székely Múzeum az országban elsőként fog szabadtéri részleg szervezéséhez. Kiemelkedő esemény a Csutak Vilmos igazgató szerkesztette múzeumi Emlékkönyv (1929) Kodály, Viski, Cs. Sebestyén, Soly-mossy S., Haáz és Rödiger L. néprajzi tanulmányaival.

Csutaknak a Moldovában bujdosott székely kurucokról az Emlékkönyvben megjelent tanulmánya hozzájárult a moldovai csángóság újbóli „felfedezéséhez”, s többé már országhatár sem gátolta Domokos P., Veress S., Csűrű B., Lükő G. s mások itteni népnyelvi, népzenei, népszokás és tárgyi néprajzi gyűjtését. Ugyanakkor a Székelyföldön előtérbe kerültek a népi foglalkozások, mesterségek tanulmányozása (Orosz E., Domokos P., Haáz R., Haáz F., Vámszer G.).

4. A néphatalom győzelme a két világháború közti ún. kisebbségi időkben elképzelhetetlen feltételeket teremtett a hazai magyar tudományos kutatás számára is. A marxista szemlélet általánosodása a kutatásban a munka minőségi megjavítását eredményezte. A székelyföldi múzeumok, amelyeket eddig az ügypártolók önadózása tartott fent, ezentúl fizeteses alkalmazottakkal működnek; Keresztúron és Gyergyószentmiklóson pedig új múzeumok is létesülnek. A korábbi önkéntes és alkalmi múzeumpártolók a „múzeumbarátok köré”-ben tevékenykedhetnek, s az a helyes rendelkezés, hogy a tájmúzeumoknak körzetük sajátosságait s dolgozó népe haladó hagyományait kell tükrözniük, a néprajzi gyűjtés fontosságát hangsúlyozza.

Sajnos e roppant lehetőségekkel nem mindig éltek a múzeumi dolgozók. Általánosak lesznek a sablon-kiállítások, s a kevés múzeumi kiadvány (a sepsiszentgyörgyi múzeum egy Évkönyve s a Csíki Múzeum néhány Közleménye) nem tükrözi a helyi kutatók (Molnár I., Tarisznyás M., Harkó J., Haáz R., Kovács D., Márkos A. stb.) valódi képességeit sem. A székelység néprajzának jelentősebb kérdéseit érintő tanulmányaik még kéziratban vannak.

A tervszerű és megfelelő dokumentációt használó gyűjtő- és kutatómunka mindinkább az Erdélyi Néprajzi Múzeumra és a kolozsvári kutatókra (Faragó J., Kós K., Nagy J.,

Kézimalom. Udvarhelyszék

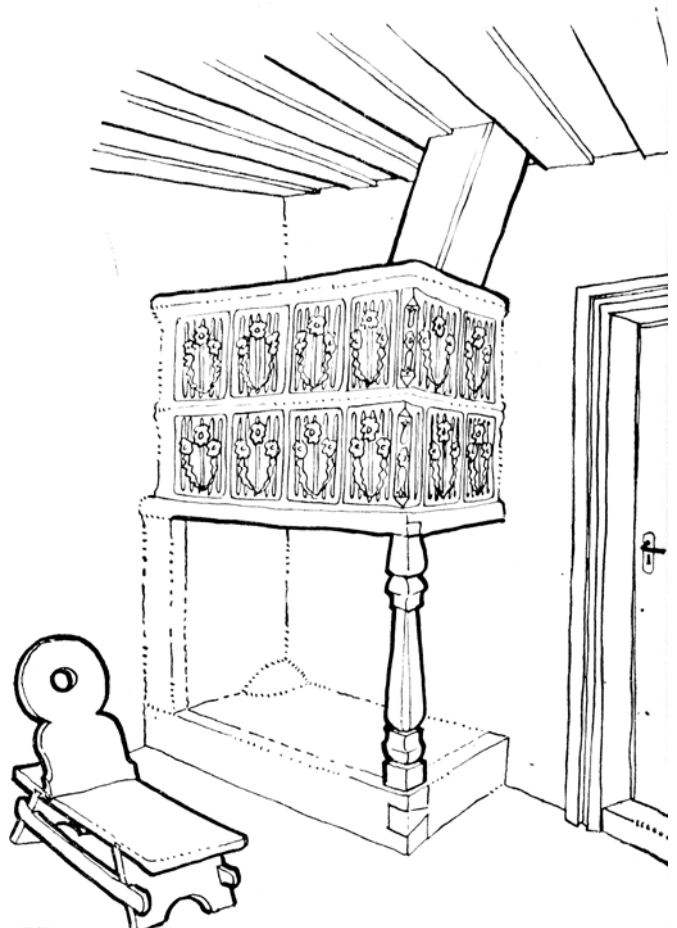
Starmüller G., Szabó-Szentimrei J. s mások) háruult, akik a Székelyföldet is érintő kutatásaik eredményeit az építkezésről, bútorkészítésről, szőnyegről, fazekasságról stb. a Művelődésben (l. 1954—1959. és 1968. évf.) és szakfolyóiratokban s kiadványokban közlik. Jelenleg kiadás előtt áll a Kászoni székely népművészet c. nagy monográfia, amelyet a székely néprajzot ugyancsak érintő csángó és Kis-küküllő menti népművészetet bemutató kötetek követnek majd. Kiadásra készen áll Orbán Balázs néprajzi vonatkozású leírásainak újbóli kiadása és a sepsiszentgyörgyi múzeum új emlékkönyve.

5. Dacára a felszabadulás óta elért szép eredményeknek, ez még nem jelenti, hogy a kifejett kutatómunka arányban áll a Székelyföld több megyényi kiterjedésével, amely számos tájat és félezer települést foglal magában. Ha pedig számba vennénk az egész publikált vagy múzeumokba gyűjtött anyagot, kiderülne, hogy a székelység néprajza több nagyjelentőségű kérdése mindaddig érintetlen maradt. A tervszerű munka és helyes dokumentáció érdekében elsődendő jelentőségű mindenekelőtt épp a kellő nyilvántartások — teljes néprajzi bibliográfia, kéziratban levő tanulmányok jegyzéke, a néprajzi gyűjtemények leíró katalógusai és ismertetői, a népi műemlékek katasztere — elkészítése, publikálása vagy sokszorosítása a szakemberek és társadalmi gyűjtők számára. A szakbibliográfiát ki kell egészítenie az 1820-tól megjelenő erdélyi (főleg a kolozsvári és helyi) időszakos sajtó vonatkozó közléseinek jegyzékével és summás ismertetésével, amely — Orbán újraközölt anyagával együtt — az újabb kutatások jelentős forrásanyaga lesz. Csakis az eddigi

kutatómunka eredményeinek teljes ismeretében lehet szó valóban tervszerű és korszerű kutatásról.

6. A néprajzkutatás jellegzetes módszere az élő (recens) jelenségek közvetlen vizsgálata, abból a célból, hogy az egy kategóriába tartozók összehasonlítása alapján a jelenség keletkezésére, időbeli és térbeli alakulására, jelentősége és szerepe változására következtethessünk. A helyszíni gyűjtés célja lehet egyetlen téma — pl. valamely foglalkozás, szokás, táplálkozás, öltözet stb. — egyetlen falura vagy egész vidékre kiterjedő megismerése (tematikus gyűjtés), vagy pedig valamely területegység — falu, falucsoport, néprajzi táj — sokoldalú néprajzi megismerése (tájmonográfia). Utóbbi esetben feltétlenül ajánlatos több kutató összefogása a témák szerinti munkamegosztással. Ilyen néprajzi vagy népművészeti monográfiát kívánának mindenekelőtt az olyan sajátos színű falucsoportok, mint pl. Erdővidék, Sővidék, Felsőnyáradmente, Lokság, Gyimes.

7. A tematikus gyűjtésnek és kutatásnak természetesen a vidék néprajza valamely jelentős vagy jellemző kérdésére kell vonatkoznia. A székelység esetében elsősorban két ilyen témára gondolunk. Egyik a hagyományos háziiparra, mesterségekre vagy más termelési ágra specializált falvak tanulmányozása. Ez a helyi nyersanyagok, erőforrások, tapasztalati ismeretek, leleményesség és művészi készség felszínre hozásával régi keresetforrások megújításához is vezethet. A Székelyföld közismert jellegzetessége a sok-

Sod vagy cserepes kandalló

féle specializált falu, hol „még a pap is” űzi a különös foglalkozást: a kertészetet, gyümölcsstermesztést, szénégetést, ács-, kerekes-, asztalosmesterséget, faedény-, zsinde-, szita- vagy szerszámkészítést, madzag-, gyékény- vagy pokrócszövést, különféle agyag- és bőrmunkát, kő- és vasművesség stb. E foglalkozások felkataszterezése és az egyes termékek piacának feltérképezése az egész székely etnikum megismeréséhez is fontos kulcsot nyújt.

Egy másik sajátos székely „kulcs-téma” a közösségi élet szokásai és hagyományai. A székelység egészen a XV. századig épségben fenntartotta katonai demokráciával párosult nemzeti szervezeti, amely napjainkig tükröződik településben, családi és közösségi szokásokban, az egykori köztulajdon és közmunka emlékeiben.

Orbán Balázs írja A Székelyföld leírásában: „Ott, ahol az írott források és hagyományközlések gyérülni kezdenek, a kézmű és kultúra hátrahagyott emlékei beszélnek, majd megszólal a föld is”. Valóban, a székelység néprajzkutatójának az élő adatközlők, a szakirodalom, régi forrásmunkák és falusi levelesládák, valamint a népi műemlékek és múzeumba került tárgyak mellett rendelkezésre áll még egy adatforrás: a föld. Már Orbán felhívta a figyelmet a határnevek, szájhagyomány, okleveles említés és felszíni vizsgálat alapján pontosan meghatározott 135 székelyföldi „pusztafalu”-ra. Hogy a mongol, török és tatár beütések alkalmával elhagyott, s ma már növény- és földtakarta falvak, megfelelő ásatással föltárható maradványai (házalapok, tűzhelynyomok, különféle tárgyak) milyen jelentős támpontjai lehetnek a helybeli lakosság népi kultúrája 8, 5 vagy 7 évszázaddal ezelőtti állapota rekonstruálásánál, elég ha az alföldi magyar pusztafaluk ásatási eredményeire gondolunk. Az ásatás-technikában gyakorlottabb őstörténészek itt nagy segítségül lehetnek a helytörténészek és néprajzkutatóknak.

8. A székelyföldi néprajzkutatás jövője jórészt a szervezésen és az elért eredmények hasznosításán múlik. A hivatásos és önkéntes gyűjtők összefogása, „elindítása”, eredményeik számbavétele, értékelése és közlése jobbára a tájmúzeumokra, mindenekelőtt pedig az egész székelységre kiterjedő hatáskörrel, szakkönyvtárral, levéltárral és publikációs gyakorlattal rendelkező Székely Múzeumra hárul. Fontos szempont, hogy a kutatás legfőbb célja, hogy eredményei, közlés által, a tudományos ismeret közkincsévé váljanak. Az önkéntes kutatóknak teljes bizalommal kell fordulniuk a legközelebbi múzeum szakemberéhez, aki nemcsak szakirodalmi tájékozottságát és gyűjtő-tapasztalatát, hanem módszertani ismeretét és kutatói szemléletét is megosztja azokkal, akik tanácsát kéri.

A dialektikus és történeti materialista módszer önként adódik a néprajzkutatásban. Hiszen a néprajzos eleven adatokból következtet a jelenség múltbeli keletkezésére és jövőbeli alakulására, a helyi sajátosságokat az egyetemessel való összevetés alapján határozza meg, a társadalmi és szellemi jelenségek magyarázatát a korábbi termelési módokban találja meg, s természetesen nem hagyja figyelmen kívül a más etnikumokkal és osztályokkal való kapcsolatokat sem. Innen van, hogy kiválóbb régi kutatók, akik esetleg a marxizmust nem tanulmányozhatták, ma is helytálló eredményeket tudtak elérni. Mennyivel könnyebben érhetnek el ilyen eredményeket a mai fiatalabb gyűjtők.

*

A székelység néprajza, amellet hogy a magyar néprajz fontos, szerves része, elengedhetetlen alkotóeleme Románia néprajzának. Ugyanakkor, az erdélyi, moldovai és munténiai románsággal egyaránt érintkező székelység néprajzkutatója a román nép etnográfijához is nélkülözhetetlen összehasonlító ismereteket szolgáltat. Ime, az a többszörös jelentőség, amelynek folytán mindnyájan érdekelték vagyunk a székely néprajzkutatás további eredményeiben.

Dr KÓS KÁROLY